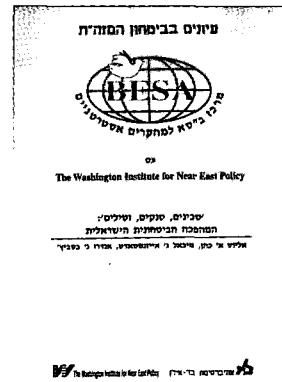


המהפכה בענייני ביטחון בישראל



שלושה מומחים אמריקנים מהשורה הראשונה לענייני צבא וביטחון בוחנים באיזו מידה מתחוללת בצה"ל "המהפכה בעניינים צבאיים" - אותה מהפכה טכנולוגית ומבנית, שיש הטוענים כי מתחוללת כיום בצבאות של מדינות המערב המתקדמות - ובמיוחד בצבא ארצות-הברית



אליוט א' כהן הוא פרופסור ללימודים אסטרטגיים בבית הספר ללימודים בינלאומיים מתקדמים שבאוניברסיטת ג'ונס הופקינס. לפני כן הרצה במחלקה לאסטרטגיה של האקדמיה למלחמה של הצי האמריקני ושירת בצוות לתכנון המדיניות במשרדו של שר ההגנה האמריקני.



אנדריו ג' בסביץ' הוא מנהל המכון למדיניות חוץ של אוניברסיטת ג'ונס הופקינס. שירת במשך 22 שנים כקצין בצבא היבשה של ארצות-הברית - בין היתר בווייטנאם, בגרמניה ובמפרץ הפרסי.



מייקל ג' אייזנשטדט הוא עמית בכיר במכון וושינגטון למדיניות במזרח התיכון. לפני כן עבד כמתחם לעניינים צבאיים בצבא היבשה של ארצות-הברית.

פרופ' אליוט א' כהן, מיכאל ג' אייזנשטדט וד"ר אנדריו ג' בסביץ'

הקדמה

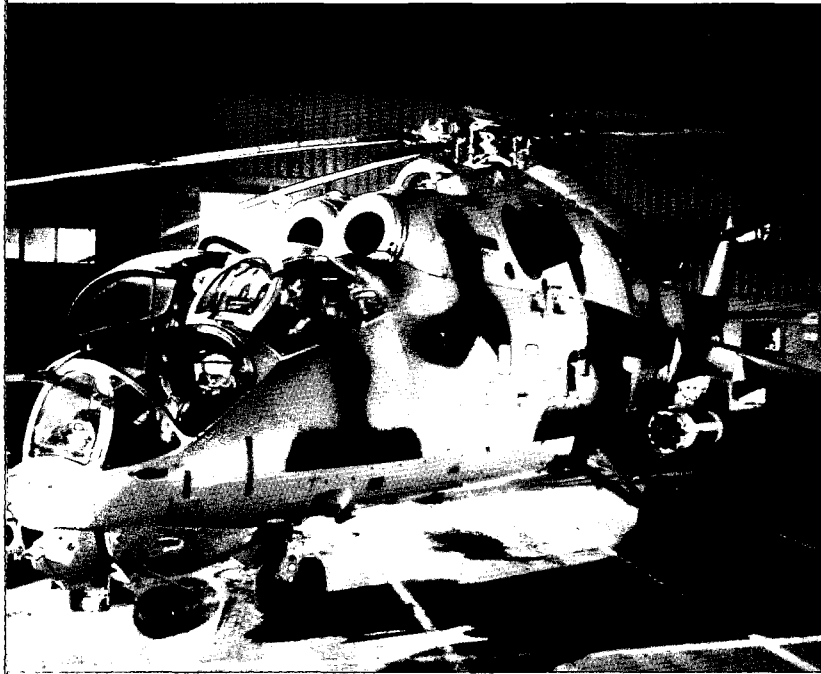
בישראל מתנהל ויכוח - או בעצם מתנהלים מספר ויכוחים נפרדים - סביב גורמי השינוי בסביבה החיצונית והפנימית של צה"ל ושל מדינת ישראל בשני העשורים האחרונים. רוב הקצינים הישראלים אינם סבורים שוויכוחים אלה מבשרים מהפכה בעניינים צבאיים בתחום הצבאי-טכני - לפחות לא בצורה שבה המושג הזה מתפרש על-ידי האמריקנים. אף-על-פי-כן, מספר הוגי דעות וקצינים ישראלים בולטים החלו לדבר על מהפכה כלשהי הממששת ובאה. לפני 10 שנים, למשל, אמר אלוף אהוד ברק, שהיה אז סגן הרמטכ"ל, כי יש ליישם בצה"ל "מהפכה שנוגדה מתוך התפתחות הדרגתית", אם כי הוא מסר רק פרטים מעטים על טיבה המדויק או על תוכנה של מהפכה זו.¹ בצה"ל ובממסד הביטחוני בישראל צמחו ב-15 השנים האחרונות מספר אסכולות של מחשבה בעניין זה.

פרק זה הוא חלק ממחקר*, שצמח מתוך בקשה של הפנטגון לבחון אם ארצות-הברית יכולה להפיק לקחים שימושיים מן הניסיון שנרכש בישראל בתחום "המהפכה בעניינים צבאיים". לשלושת מחברי המחקר - שכל אחד מהם הביא עימו שפע של מומחיות אישית ומקצועית - הייתה במשך העבודה הזדמנות לרדת לעומק הסיבה האסטרטגית שבפניה ניצבת ישראל. הם מציגים השקפה רעננה - השקפת קבוצה של אנשים קרי מזג מבחוץ, המספקת מחשבות חדשות בנוגע לטיבם המשתנה של האתגרים האסטרטגיים של ישראל, וכן ביקורת בונה על התגובות שהכינו ישראל וצה"ל כדי לעמוד באתגרים אלה. (מתוך ההקדמה שכתבו ראשי שני המכוני שפירסמו את המחקר - רוברט סאטלוף ממכון וושינגטון בארצות-הברית ואפרים ענבר ממרכז בס"א בישראל)

* המחקר - "סכנים טנקים וטיילים - המהפכה בענייני ביטחון בישראל" - פורסם בגרסתו העברית ע"י מרכז ביטחון למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת בראיל

מסוקי הקרב ו"כלים המסוגלים לנהל לחימה באש עקיפה בעיקר"⁵.
אלא שכל אחת מגישות אלה היא בעיקרה מענה צבאי-טכני לאתגרים או להזדמנויות צבאיים-טכניים. אבל לאתגרים שבפניהם ניצבת ישראל כיום יש שורשים עמוקים יותר והשלכות מקיפות יותר, שאם מצרפים אותם ביחד, הם מפשרים על מהפכה בענייני ביטחון בהיקף מלא. מהפכה זו בענייני הביטחון בישראל תתנהל בהקשר שבו הסכסוך לא יהיה מוגדר בבהירות, יהיה

אסכולה רביעית גורסת, שהכיוון העיקרי של ההתפתחויות הצבאיות בימינו צריך להיות השתלת ציוד וחימוש מתוחכמים בפלטפורמות הקיימות במסגרת מבנה הכוחות הקיים



מסוק סובייטי מסוג Mi-24/35 שהונסו בו שיפורים על ידי התעשייה האווירית לביצוע משימות לילה

ממושך, ככל הנראה, ויתקיים בסביבה פוליטית מורכבת הרבה יותר מאשר בעבר - סביבה שבה האוכלוסייה בכללותה מאבדת את סבלנותה ומתחילה לחטט בעניינים צבאיים; סביבה שבה נעשה קשה יותר ויותר ליישב את הניגוד בין צבא הייטק לצבא העם; וסביבה שבה אויבים בלתי צפויים ביותר, המנופפים בנשק להשמדה המונית, אורבים ומאיימים מעבר לאופק. השלכות מהפכה זו בענייני ביטחון יורגשו, ככל הנראה, באופנים שונים. המהפכה תחולל שינוי בבסיס היחסים בין האזרחים לצבא בישראל. היא תהיה בבחינת מיילדת של תפיסה מבצעית חדשה, שתהיה מייד מציאותית וצנועה יותר בציפיותיה. ולבסוף, היא תביא לשילוב מחודש של פוליטיקה ומדיניות צבאית בדרכים חדשות ומטרידות במידת מה. אפשר שהשינוי ביחסים בין האזרחים לצבא יהיה התוצאה השנויה ביותר במחלוקת והקשה ביותר של תמורה זו. יש מידה של הגזמה בחששות שהביעו בשורות פרטיות קומץ קציני צבא בשירות פעיל ובמילואים, כי גוברת תחושת ה"ניכור", המפלגת

לפי אחת האסכולות, השינויים העיקריים שיש לעשות הם מושגיים, כלומר דוקטרינריים. לדברי אחד מחסידיה של דעה זו, צה"ל, "המושגות עדיין על שריון, על חייר ממוכן ועל עוצמה באוויר", יוכל להתמודד עם אתגריו של שדה קרב העתיד באמצעות "ציוד הלחימה העומד לרשותו" ומבלי לשנות את "מבנה כוחותיו", בתנאי ש"יחולל שינוי מהפכני בדוקטרינה הקיימת". הכותב מצדד בשינוי בדוקטרינת הלחימה של צה"ל מדגש על קרבות הבקעה יקרים, השמדת כוחות האויב והשתלטות

על שטחים לעבר הדגשת המגננה ומעבר למתקפה רק אחרי שהאויב נחלש. אחת התוצאות תהיה שימור הכוח, דבר שיאפשר לצה"ל לנהל את המשא-ומתן שאחרי המלחמה מעמדה של כוח.² אסכולת מחשבה שנייה מדגישה את הצורך בשינוי דוקטרינרי ובשינוי מבני גם יחד. אחד מהדוגלים בגישה זו מתח ביקורת על "פולחן המתקפה" של צה"ל ועל הדגש שהוא שם על עוצבות משורינות על חשבון כוח במבנה מאוזן יותר במטרה להשיג את השמדת כוחות האויב בזמן מלחמה. במקום זאת, על צה"ל לגבש לעצמו "דוקטרינה מבצעית כוללת", שתקף גישות של מתקפה ושל הגנה פעילה כאחת. דוקטרינה כזאת תשים דגש לא על "השמדה מכניסטית... של כוחות האויב", אלא על "גישה שיטתית לשיבוש יכולתו [של האויב] להגשים את מטרתו", ותביא למבנה כוח מאוזן יותר, שיכיל תערובת של כוחות "משורינים" ו"אוויריים ממוכנים", שישלבו ניידות וכוח מחץ.³

אסכולה שלישית, המתקרב יותר למערכת של המערכות מבית-מדרשו של אדמירל אואנס, סבורה שהלחימה תוכתב בעתיד על-ידי "טקטיקה של השמדה [של מטרות]", שתאפשר על-ידי שילוב של חימוש מונחה מדויק עם מערכות פיקוד ושלטיה

מתוחכמות. הניצחון בקרבות העתיד ייפול בחלקו של הצד "שיאכן את מטרות האויב במהירות הגדולה ביותר ויקצה אותן ליחידות שלו". מרכיב חיוני במאמץ זה הוא השילוב של מערכות פיקוד ושלטיה ב"מערכת-על" אחת, שיהיה לה "סיכוי של ממש לחדור [דרך ערפל הקרב] בזכות יכולתה לזהות כוחות ידידותיים וכוחות אויב במהירות ובדייקנות. האתגר הניצב בפני צה"ל הוא איפוא הקמת "מערכת-על" כזאת.⁴

ולבסוף, אסכולה רביעית גורסת, שהכיוון העיקרי של ההתפתחויות הצבאיות בימינו צריך להיות "השתלת ציוד וחימוש מתוחכמים בפלטפורמות הקיימות במסגרת מבנה הכוחות הקיים", הקמת מערכות פיקוד ושלטיה, "שיתאימו למיזוג מהיר של נתונים ממקורות שונים", וכן הקמת "קשר מהיר בין החיישן לזירה". שיטה זו תאפשר ניהול "מלחמה קונוונציונלית מתוחכמת" יעילה יותר, אבל לא מהפכה אמיתית; זו תתרחש רק אחרי "מעבר כללי לפלטפורמות עיקריות חדשות לחלוטין". שדה הקרב ימשיך להתאפיין בינתיים בתפקיד הנרחב שימלאו בו

בין הצבא לחברה בישראל. החברה והצבא בישראל אינם נעים לעבר פירוד או עוינות גלויה. אך עם זאת, מערכת היחסים האינטימית הבלתי רגילה בין הצבא לחברה, שהתקיימה מאז הקמת המדינה בלויית יראת הכבוד המופלגת שהוענקה לצבא, נעשית במהירות נחלת העבר. מאחר שהאוטונומיה שממנה נהנה צה"ל בעבר הולכת ומצטמצמת, היחסים בין האזרחים לצבא בישראל נכנסים לתלם של "נורמליזציה". כתוצאה מכך כנראה ידמו יחסים אלה בעתיד ליחסים בדמוקרטיה מתקדמות אחרות: מורכבים, פולמוסיים ושזורים לבלי הפרד בהקשר הפוליטי הפנימי והבינלאומי הכללי. אולם בה בעת יתבצעו תיקונים והתאמות, שיחזרו ויהפכו את היחסים בין האזרחים לצבא למערכת שתהלוך את המציאות החברתית והפוליטית החדשה של ישראל.

הסביבה הביטחונית החדשה, שתציב בפני ישראל מגוון מורחב של איומים, ובהם כאלה שהאמצעים הצבאיים הקונוונציונליים אינם מסוגלים לפתור, תשלול מדרך הלחימה המסורתית של ישראל חלק ניכר מהבולטות שהייתה לה בעבר. מבחינתו של צה"ל, ההכרח להתרעע התקפות מעבר לאופק במקביל לעיסוק בסכסוך מתמשך ברמת עצימות נמוכה מסיט את תשומת-ליבו ממצבי חירום, שבהם יהיה עליו להילחם בסגנון המסורתי שלו. יכול להיות שהאמצעים והדוקטרינה, שהופעלו בתכליתיות רבה כל כך כדי להשיג ניצחונות בזק במבצע קדש ובמלחמת ששת הימים וכדי להיחלץ מכמעט אסון במלחמת יום הכיפורים, לא התיישנו כליל בכל המקרים, אך הם חדלו לתת מענה למלוא המגוון של מצבי החירום, שעל צה"ל להתכונן לתגובה עליהם.

בין שאר התכונות המבדילות, הצבא שיבוא במקומו של צבא העם ייתן פחות דגש לשיקולים המבצעיים במלחמה, שהיו הקיבעון של צה"ל מאז ומעולם. הדרישות המבצעיות שוב לא יגברו על השיקולים האסטרטגיים, כמו שקרה ב-1967 וב-1982. צה"ל מוצא את עצמו שבו כבר עכשיו בסכסוכים, שבהם שגיאה או טעות בחישוב ברמה הטקטית - ולו הקלות ביותר, כמו פגז ארטילריה שנורה בטעות או חייל שלא עמד בהתגרות והפר את כללי הפתיחה באש - עלולות לגרום אחריהן השלכות אסטרטגיות ופוליטיות טעונות. אבל אם ישראל נכנסת לעידן שבו כוח, כשלעצמו, לא ישמש עוד להכרעה, ייתכן שייקרו לידיה גם הזדמנויות חדשות, שבהן כוח המשולב באסטרטגיה ברורה ישיג תוצאות פוליטיות טובות יותר מניצחונותיו הרבים של צה"ל בשדות הקרב.

אחרי עשרות שנים של איבה, של הקרבה ושל שפיכות דמים חש עצמו העם הישראלי יותר ויותר "במצור", עיף ממלחמות ומשתוקק לשים קץ לסכסוך.⁶ בה בעת, ההזדמנויות ותגמולי

השפע הנלווים להן החלו להגדיר מחדש את ההצלחה ואת המעמד בחברה הישראלית, ובמקביל עוררו גם תגובה שכנגד בקרב אלה הסבורים שישראל צריכה להיות יותר מאשר עוד מדינת-אומה חילונית מאוד ומשגשגת. ההיסטוריה הצבאית של ישראל הגיעה לפרשת דרכים ונכנסה לעידן חדש, בתר-הירואי. הלוחמים הישראלים יגלו, כנראה, שבהירות מוסרית ומשימות גבורה יימצאו בו בצמצום גובר והולך. צה"ל מוצא את עצמו איפוא היום מחויב לבצע משימות חסרות את הזוהר הצבאי של מלחמת ששת הימים, למשל, ואת התהודה ההירואית של מבצע החילוץ באנטבה. ביטחון פנים, מאבק בטרור, מבצעים נגד חתרנות - זוהי המלאכה המלוכלכת המגדירה יותר ויותר את מה שנופל בחלקו של החייל הישראלי. לגבי ישראל בכללותה, השינויים במעמדו של הצבא מהווים חלק בלתי נפרד ממאמץ נרחב יותר להסתגל לעולם שהשתנה מן הקצה אל הקצה, אבל הברכה שתצמח מן המאמץ הזה תהיה חלקית בלבד, במקרה הטוב.

מהו הכוח המזוין שיוולד מן המהפכה בענייני ביטחון בישראל? אפשר להעלות על הדעת מספר אפשרויות, וסביר להניח שישולבו בהן חלק מהמרכיבים הבאים או כולם.

פיטולו של שירות החובה הפללי
אין להניח שישראל תוכל לעבור אי-פעם לשיטה של צבא מתנדבים בלבד. בימי המלחמה הקרה לא יכלו ארצות-הברית ובריטניה להרשות לעצמן לגייס - ולא הצליחו לגייס - חיילים מקצועיים ברמת איכות

מספקת בהיקף של יותר מאחוז אחד מהאוכלוסייה. בישראל המשמעות היא כוח קטן במידה בלתי מתקבלת על הדעת בהיקף של 50 אלף איש ואשה בערך. אבל ניסיון העבר מלמד, שגיוס חובה בררני, שבו משרת רק חלק מחיבי הגיוס, מתחיל לאבד את התמיכה הציבורית, ברגע ש-50%, בערך, מיוצאי הצבא אינם נדרשים עוד לשרת.⁷ ייתכן שצה"ל ינסה לדחות את יום הדין על-ידי צמצום הדרגתי של תקופת השירות, אבל עד כה נאבק בעקשנות נגד הניסיונות לקצר את השירות משלוש שנים לשנתיים, ומסיבות טובות. קיצור משך השירות במקביל לקליטת מגויסים חדשים רבים רק יגדיל את התחלופה ביחידות ולא יפחית במאומה את עלות האימונים.

שיטה מבטיחה יותר תהיה הפחתת התלות בכוחות המילואים - תהליך שכבר החל להתבצע. אבל גם לזה יהיה מחיר, מפני שצה"ל יאבד את שירותיהם של אזרחים-חיילים מנוסים. סביר יותר להניח שתפותח מעין שיטת כלאיים, שבה יישמר העיקרון של שירות חובה כמעט כללי, אבל במסלולים שונים לחלוטין: תקופה של אימון בסיסי, ואחריה שירות מילואים נוסח שווייץ לחייל הממוצע; שירות ממושך יותר, של שלוש שנים, למתנדבים

הסביבה הביטחונית החדשה, שתציב בפני ישראל מגוון מורחב של איומים, ובהם כאלה שהאמצעים הצבאיים הקונוונציונליים אינם מסוגלים לפתור, תשלול מדרך הלחימה המסורתית של ישראל חלק ניכר מהבולטות שהייתה לה בעבר

סביר להניח, שבצה"ל ישתנו במידה מסוימת תפקידיהם של הטנק ושל מטוס הקרב-הפצצה. מסוקי קרב ומסוקי תובלה יקבלו על עצמם חלק ניכר מתפקידי התנועה שהיו בעבר נחלתו הבלעדית של הטנק, וצה"ל יקים כוח אווירי מנויד



מסוק תובלה "סעור" מנחית כוחות חיל רגלים

איזון מחדש של הכוח הרומן הארוך של צה"ל עם הטנק ועם מטוס הקרב-הפצצה רחוק אומנם מלהסתיים, אבל הצבא הפך לתשלובת צבאית מורכבת יותר, המפעילה זרוע ארטילרית מתוחכמת, צי מסוקים גדול, מזל"טי תקיפה ותצפית וחיל אוויר וחיל ים, שיש בכוחם להכות במרחקים גדולים. סביר איפוא להניח, שבצה"ל ישתנו במידה מסוימת תפקידיהם של הטנק ושל מטוס הקרב-הפצצה. מסוקי קרב ומסוקי תובלה יקבלו על עצמם חלק ניכר מתפקידי התנועה שהיו בעבר נחלתו הבלעדית של הטנק, וצה"ל יקים כוח אווירי מנויד, שיחומש בכמויות גדולות של נשק נ"ט, שיהיה מסוגל לתקוף את העורף של הצבא הסורי, לשחוק יחידות מתקדמות של הצבא המצרי במערב סיני או להתייצב מול

הצבא העיראקי במזרח ירדן, הרחק מגבולותיה של ישראל.⁹ בדומה לכך, מזל"טי תקיפה ותצפית יקבלו על עצמם חלק מהמשימות שהוטלו בעבר על כלי טיס מאוישים.

חיל האוויר אומנם ימשיך לסייע לכוחות היבשה, אך הוא ימלא תפקיד עצמאי הולך וגדל, יירט טילי קרקע-קרקע או ינחית מהלומות על מתקנים הקשורים בנשק לא קונוונציונלי במדינות שכנות ומעבר להן. חיל הים ישמור במידה רבה על עצמאותו, אם כי יקבל תפקידים נכבדים יותר ככוח הולם אסטרטגי. איזון מחדש מסוג שונה יתרחש, אם ישראל תעביר בהדרגה את האחריות לבטי"ש ליחידות מקצועיות יותר. בתקופת האיתניפאדה קיבל צה"ל החלטה - מתוך ביקורת עצמית - להיאבק בהתקוממות הפלשתינית בעזרת יחידות סדירות ויחידות מילואים רגילות ולא להישען בעיקר על כוחות מיוחדים למאבק נגד חתרנות. צה"ל לא היה בטוח שהוא יכול להקים גוף שיהיה, למעשה,

(שיקבלו תמריצים כספיים שונים כדי להתגייס); וחוזי שירות ארוכים יותר לחיילים מקצועיים, שמספרם כבר עלה, ויש להניח שימשיך לעלות גם בשנים הבאות. אבל לשיפוץ יסודי מסוג זה בשיטת השירות הצבאי תהיינה תוצאות קיצוניות במקומו של הצבא בחברה הישראלית, בהרכבו של צה"ל ובדימוי העצמי של סגל הקצונה.

צמצום מבנה הכוח

כפי שצוין לעיל, יותר מאשר רוב הצבאות בעולם, על צה"ל להתמודד עם המתח שבין איכות לכמות. בסך הכול יש להניח שישראל תעבור במרוצת הזמן להדגשת האיכות על חשבון הכמות, בייחוד בכוחות היבשה - הזרוע המתקדמת פחות משאר זרועות צה"ל מבחינה טכנולוגית. הצבא יעשה זאת מסיבות פיננסיות (עלות הטנקים, הארטילריה המודרנית ומסוקי הקרב תקשה על הצטיידות בכמויות גדולות), אבל המעבר הזה יתנהל באיטיות, בחלקו מפני שהישענותה של ישראל על מרכיב גדול של מילואים (המתאמנים רק שבועות מספר בשנה) מקשה על השינוי, ובחלקו מפני שחוסר הוודאות בתחום הביטחון גורם לכך ששינויים קיצוניים הם מסוכנים.⁸ יתר על כן, ככל שמעגלי הביטחון של ישראל הולכים ומתרחבים לכיוון איראן ומעבר לה, יש להניח שהמדינה תזדקק למערכות יקרות יותר ויותר, שיוכלו להגיע אל אויבים במרחקים ניכרים מהלואנט ולגרום להם נזק ממשי. אבל המערכות שבהן מדובר - דוגמת מטוסי תקיפה ארוכי טווח מדגם F-15I - יהיו יקרות, ולכן מעטות במספרן.



אתה תשמור כעסדת
השער, ותנקה טוב
בסוף המשמרת!



וחוץ מזה, בוס, קיבלתי
צו קדימה למילואים

גם אני

אינה מספקת. הועלו הצעות להפוך את המכללה לפיקוד ולמטה (פוי"ם) לקורס מתקדם שיימשך שנתיים, ואולי גם לאקדמיה צבאית, שתעניק תארים אקדמיים.¹¹ הופעלו תוכניות ניסיוניות בכיוון זה, וביניהן "אופק" - תוכנית המעלה קצינים על מסלול מהיר לפיקוד על גדוד בלויית הזדמנויות מורחבות ללימודים אקדמיים.

ל-40%, בערך, מקציני צה"ל בדרגת סגן ומעלה יש כיום השכלה על-תיכונית - פי שניים ממספרם לפני 10 שנים, אבל עדיין רחוק מאוד מ-100 האחוזים, בקירוב, בצבאות אחרים.¹² עדיין לא ברור מה יהיו התוצאות של הרחבת המקצוענות של סגל הקצונה הישראלי, ובכלל זה המענקים השונים שיוענקו להם, לגבי היחסים בין האזרחים לצבא, אבל ייתכן מאוד שהן יהיו משמעותיות.¹³

תפיסות ממצעיות חדשות

התפיסות הממצעיות של צה"ל אפופות סודיות. הסיבה לכך היא שהמחשבה הצבאית הישראלית היא מוגדרת וייעודית מאוד ולא מופשטת. הדוקטרינה של הבקעת מערכי הגנה, שיתוק מערכים נ"מ או תקיפת משגרי טילים נידים מותאמת להתמודדות עם בעיות ממצעיות מובהקות ועם אויבים מוגדרים. התפיסות הממצעיות של ישראל דומות למפתחות שהותאמו בדיוקנות למנועולים מסוימים, יותר מאשר לגישה כוללת לבעיה של פתיחת דלתות. מאוד לא סביר להניח שבצה"ל יכתב מדריך הדומה ל"מדריך השדה FM 100-5 (מצעעים)" של צבא היבשה האמריקני, שהוא מדריך כללי למבצעים, המציע עקרונות כלליים ושיטות בסיסיות. אבל ישנם מספר תחומים שבהם תנצל ישראל טכנולוגיות חדשות ומתפתחות כדי לגבש לעצמה תפיסות ממצעיות חדשות.

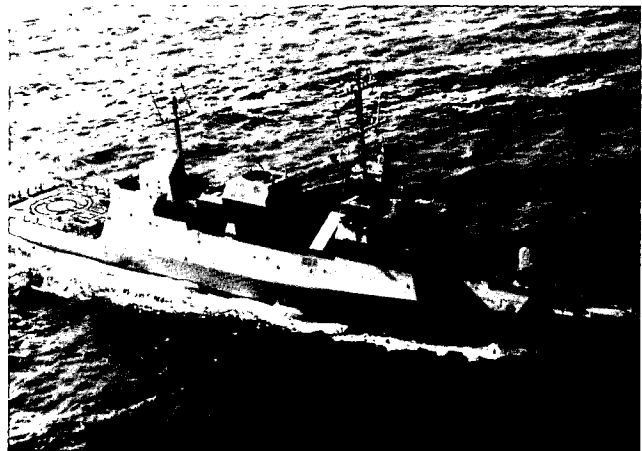
● **חיזוק סידורי הביטחון של ישראל בגבול לבנון.** צה"ל מתחבט כבר זמן רב בבעיית אבטחתם של הגבול הצפוני מפני טרור ושל כוחותיו בדרום לבנון מפני התקפות מחבלים. חלק מהפתרון היה הקמתה של מערכת משולבת לביטחון גבולות, שבה מופעלים חיישנים מתוחכמים מרחוק, מערכות תצפית קרקעיות ואוויריות ורשתות מודיעין אנוש, שתפקידם לספק לכוחות מיוחדים, ליחידות חי"ר ולצוותי מסוקי הקרב התרעות מוקדמות על פעילות עוינת בזמן אמת. בדומה לכך פיתח צה"ל אמצעי-נגד מתוחכמים להתמודדות עם מכוניות תופת המופעלות בשלט רחוק. יש עניין רב להיווכח כיצד משלבים הישראלים את החיישנים השונים, שבמערכת האמריקנית היו חלקם נחשבים ל"אסטרטגיים" ואחרים ל"יזירתיים" וגם ל"טקטיים", וכיצד צה"ל מתאם כוחות מסוגים שונים, המופעלים בסגנון ממצעי משולב, ייחודי לישראל.

● **התפיסה של צה"ל בנוגע להגנה נגד טילים בליסטיים.** הגישה של צה"ל להגנה נגד טילים בליסטיים תהיה דומה לזו שנקט לשיתוק המערכים נ"מ אחרי מלחמת יום הכיפורים: גישה מקיפה, המשלבת כוחות אוויר, ים ויבשה ליצירת

כוח מזוין נפרד למבצעים נגד חתרנות ופיקפק בתבונה שבצעד כזה. צה"ל שילם תמורת החלטה זו בדרכים שונות, וביניהן ירידה במורל ושיבוש אימונים. בסופו של דבר, בחלק מהמשימות החלו להישען יותר על יחידות ייעודיות (ובייחוד על יחידות חשאיות ועל משמר הגבול). עם זאת יש לציין, שהתמורות בצה"ל עלולות להתחולל בצורה לא שווה, כאשר אחדות מהזרועות (הקטנות יותר, עתירות הטכנולוגיה, כמו חילות האוויר והים ואולי חלקים מסוימים מכוחות היבשה) יתקדמו יותר אל עולם הטכנולוגיה המתקדמת וישאירו חלקים ניכרים מהכוחות המזוינים מאחוריהן. גרעין היי-טק זה עשוי לקבל על עצמו את משימות הבטי"ש הקשות יותר ולשאת בעול הלוחמה הקונונציונלית המתוחכמת יותר (כגון התקפות על סוללות טילים של האויב) ולהשאיר את משימות הביטחון הגשורתיות ואת ההתגייסות למלחמה כוללת לחלקו הגדול של צה"ל. "מהפכה לא מאוזנת" מעין זו תציב בפני צה"ל אתגרים חדשים בתחומי האימונים והמורל.



יש להניח שגם חיל הים, שברשותו הטיל "ברק" להגנה נקודתית, ימלא תפקיד בהגנה על החוף נגד התקפות של טילי שיוט שיגיעו מהים



סטי"ל מדגם "סער 5"

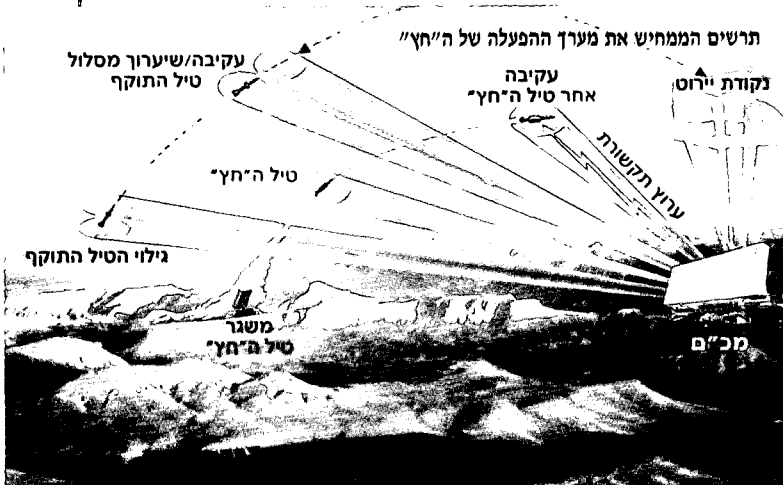
"אמריקניזציה" של סגל הקצונה

צה"ל החל להכיר בעובדה שסגל הקצונה שלו יזדקק לשינוי יסודי בשנים הקרובות, לרבות הנהגת לימודים אקדמיים בשלב מוקדם יותר בקריירה של הקצינים והבילות תגמול נדיבות יותר כדי להתחרות בשוק האזרחי. צה"ל החל איפוא לחקות חלק ממאפייני הגישה האמריקנית להשכלתם של הקצינים ולשכרם. תוכניות המיון וההכשרה של קציני צה"ל מבטיחות לו זרם של מפקדים מוכשרים, שהוכיחו את עצמם: זוהי התוצאה של בחירת קצינים רק אחרי שנה-שנתיים של שירות כחוגרים.¹⁰ אבל למשקיפים ישראלים רבים ברור ששיטת ההכשרה הנוכחית

דוקטרינה אסטרטגית מתוקנת?

הדוקטרינה האסטרטגית של ישראל השתנתה עם השנים, אם כי בהדרגה. אף-על-פי-כן כתב באחרונה זאב שיף, בכיר המומחים הישראליים לענייני ביטחון, כי הפער בין דוקטרינת הביטחון הלאומי של ישראל לבין צורכי העולם שבו אנו חיים כיום החל להיווצר אחרי מלחמת ששת הימים, ומאז הלך והתרחב. הדוקטרינה נעשתה כיום מיושנת ואינה מתאימה עוד למציאות

יש להניח שיושם דגש רב גם על פגיעה בטילים בשלב ההאצה כדי להוריד את הנטל ממערך הטילים נגד טילים בליסטיים ומההגנה האזרחית



הנוכחית.¹⁴ ישראל תמשיך אומנם להישען על "קווים אדומים", על הרתעה קונוונציונלית ועל התרעה מוקדמת, מפני שאין לה עומק, אבל הדוקטרינה האסטרטגית שלה תשתנה כנראה בעתיד, ובמובנים חשובים. בהקשר זה, בולטים לעין חמישה יסודות לפחות:

● **צמצום חופש הפעולה הצבאי.** בעבר הכתיבו השיקולים הצבאיים את מדיניותה של ישראל כלפי שכנותיה, מכיוון שהייתה בטוחה שהיא ניצבת בפני עוינות ערבית בלתי מתפשרת ובלתי ניתנת לשינוי בטווח הקצר. מקבלי החלטות בישראל לא שקלו כמעט אף פעם מה יהיו ההשלכות הפוליטיות של פעולות צבאיות על יחסיה של המדינה עם שכנותיה, חוץ מאשר במושגים של הרתעה. אבל המשא-זומתן בין ישראל לערבים מאז 1991 הכתיב אילוצים חדשים לשימוש בכוח מצד ישראל: היא חייבת לשקול עתה את ההשלכות של מעשיה על חווי השלום שלה עם מצרים ועם ירדן ועל המשא-זומתן המתנהל עם הפלשתינים ועם אחרים, ועליה למצוא טכניקות תגמול מדויקות ובררניות יותר כדי למנוע תוצאות פוליטיות לא רצויות.¹⁵ זאת ועוד, כל המלחמות הבאות יהיו "מלחמות אחרי שלום". ישראל תנהל את המלחמות האלה מתוך התחשבות בהשפעתה של הלחימה על יציבותם של הסכמי השלום הקיימים. כמו כן הופעתם של אויבים חמושים בנשק כימי, ביולוגי וגרעיני תחייב את ישראל למצוא דרכים לנהל מלחמות מבלי שתהיה עילה

אפשרויות התקפה, שישלימו אמצעי מגן פעילים וסבילים. יש להניח שיושם דגש רב על שימוש בכוחות מיוחדים, במסוקי קרב ובמזל"טי תקיפה להשמדת משגרי טילים על הקרקע ולפגיעה בטילים בשלב ההאצה כדי להוריד את הנטל ממערך הטילים נגד טילים בליסטיים ומההגנה האזרחית. בדומה לכך יש להניח שגם חיל הים, שברשותו הטיל "ברק" להגנה נקודתית, ימלא תפקיד בהגנה על החוף נגד התקפות של טילי שיוט שיגיעו מהים.

בראיונות לעיתונות ציינו קצינים ישראלים, שאילו פעל צה"ל נגד משגרי הטילים הניידים של עיראק ב-1991, הוא היה נוקט גישה משולבת של כוחות מיוחדים וקונוונציונליים ביבשה, שהיו מקבלים ידיעות ממזל"טי תצפית ופועלים בשילוב עם מסוקי קרב ומטוסי קרב קבועי כנף החגים מעליהם. לשם השוואה: המערכה של כוחות הקואליציה נגד הטילים העיראקיים התנהלה בעיקר בפעולות נפרדות של כוחות מיוחדים ושל כוחות אוויריים, שהיו אומנם מתואמים ברוב המקרים, אבל לא שולבו במכלול הרמוני אחד.

● **ניצול התקפי של מזל"טים ושל מזל"טים.** אם ישנו חוט מקשר טכנולוגי, העובר בתפיסות המבצעיות המתפתחות בישראל, הריהו השימוש במזל"טים למטרות שונות. ישראל הייתה חלוצת השימוש במזל"טים בסוף שנות ה-70 ובתחילת שנות ה-80, והיא תמשיך להפיק תועלת מיתרונה היחסי על-ידי השקעות גדולות במזל"טים. יש להניח שצה"ל פיתח מזל"טים הן לטווחים קצרים והן לשהייה ממושכת, למשימות מודיעין ולהנחתת מהלומות. יתר על כן, נראה שצה"ל פיתח גם תפיסות חדשניות וייחודיות להפעלת מזל"טים לא רק לסיוע במהלומות ימיות, בפעולות אוויריות בטווחים גדולים ובשיתוק מערכים ני"מ, אלא גם בפעולות התקפיות נגד כלי טיס וליירוט "סקאדים". ייתכן אומנם שחיל האוויר יתנגד לשימוש במזל"טים במקום בכלי טיס מאוישים, אבל התנגדות זו בולטת במידה פחותה בהרבה מאשר במדינות אחרות, לרבות ארצות-הברית.

● **שימוש נרחב בלוחמה אלקטרונית ובלוחמת מידע.** יש להניח שצה"ל ישתמש באמצעי לוחמה אלקטרונית בהיקף נרחב וינצל את יתרונו היחסי באלקטרוניקה מתקדמת כדי לפגוע ביכולתם של אויביו להילחם. כן סביר להניח שצה"ל יעסוק בלוחמת מידע כל אימת שיתאפשר. דיווחים שהופיעו בעיתונות, ולפיהם "פורצי מחשבים" של המוסד ניסו לחדור לאתר של החיזבאללה באינטרנט, ושה"יחמאס" השתמש באינטרנט להעברת פקודות והוראות מוצפנות לאנשיו, מלמדים על כך שלוחמת מידע היא ככל הנראה כבר בבחינת מציאות. אבל הישענותה הרבה של ישראל על נשק בעל טכנולוגיות מתקדמות, על אלקטרוניקה מתקדמת ועל מחשבים הופכת אותה לפגיעה ללוחמת מידע יותר מאשר אויביה. כתוצאה מכך ייתכן שצריך יהיה להשקיע בהגנה על הכוחות הישראליים מפני לוחמת מידע של האויב לא פחות מאמצים מאשר בניצול חולשותיו בתחום זה.

להשתמש בנשק נורא זה.

⊙ **תמהיל של שיטות מבצעיות הגנתיות ושל התקפות-נגד**

במקום שיטות התקפיות בלבד. ישראל אומנם לא תזנח כליל את האפשרות של מהלומת מנע או של מהלומה מקדימה, אבל היא תיתקל בקשיים פוליטיים גדולים יותר בהפעלתה - בייחוד כשהיא שוקלת מלחמות שבהן היא מקווה לזכות בשיתוף פעולה סמוי, ואולי אפילו גלוי, מצד שותפים אזוריים כמו ירדן וטורקיה. לבד מהאיום בהפעלת נשק להשמדה המונית על-ידי אויב, שיגרור ללא ספק תגובת מנע או תגובה מקדימה מצד ישראל, תתקשה ישראל - ברוב המקרים - לפתוח במבצעים גדולים, מבלי שיקדם להם שימוש כלשהו בכוח נגדה, שידרדר את המצב.¹⁶ יתר על כן, סביר להניח שצה"ל ינהל את מלחמותיו בצורה שונה מאשר בעבר. ברמת-הגולן נראה שצה"ל יימנע מפעולה התקפית בשלבים הראשונים של המלחמה, ומשלב המגננה יעבור למתקפה רק אחרי שהכוחות הסוריים יישחקו דיים באמצעות ארטילריה, מהלומות אוויריות ופשיטות של כוחות מוטסים. גישה הפוכה תינקט במקרה של מלחמה נגד מצרים או נגד עיראק. במקרה כזה יוחדרו כוחות מוטסים ישראלים גדולים לעומק מערב סניי או למזרח ירדן כדי להתיש את היחידות המצריות או העיראקיות המתקדמות, לפני שהן מגיעות לגבולות ישראל.

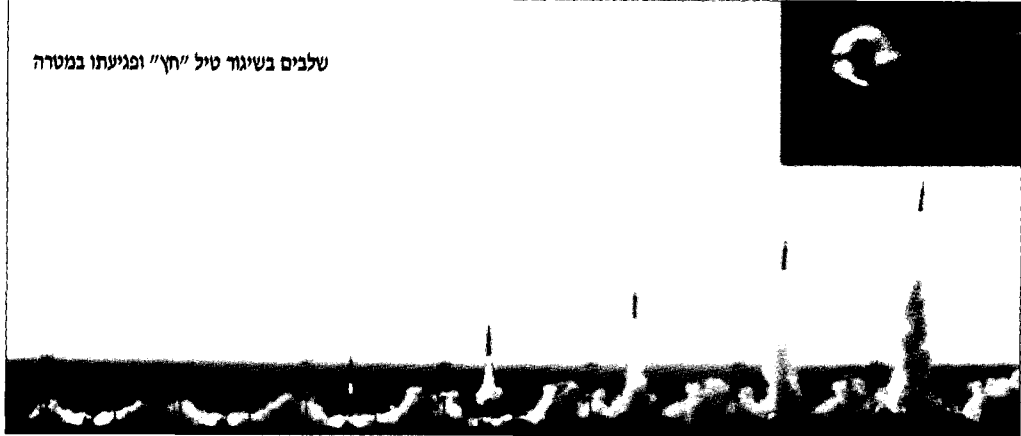
⊙ **התחברות עם שותפים צבאיים באיזור.** בעבר העדיפה

ישראל לנהל את מלחמותיה תחת חסותה של מעצמה גדולה, ונראה שעמדה זו תישאר מרכיב עיקרי באסטרטגיה שלה. אבל אם האסטרטגיה של ישראל מוכתבת על-ידי הזון של השתלבות באיזור, הרי מנהיגיה ישתדלו להימנע מהבידוד שממנו סבלה ארצם במשך 40 השנים הראשונות לקיומה. כלומר, במקרה של עימות עם מדינות מעבר לגבולותיה המידיים (עיראק או איראן, למשל), תשאף ישראל להסכמה שבשתיקה, לפחות - אם לא לשיתוף פעולה גלוי - מצד שכנות כמו ירדן, טורקיה ואולי אחדות מנסיכויות המפרץ

המהפכה בענייני ביטחון בצה"ל תעמיד בפניו בעיות אסטרטגיות ובעיות מבצעיות מורכבות יותר מאשר בעבר. היא גם תגרום לכך שצה"ל יהיה דומה יותר, במבט ראשון, לצבא האמריקני: טכנולוגיה מתקדמת, זרועות משולבות, מקצועי יותר, ואולי הוא גם יפתח אתוס, שיעמיד אותו בריחוק מסוים מרוב החברה הישראלית

הערביות.¹⁷ בה בעת, קבלתה הגלויה של ישראל כגורם לגיטימי במזרח התיכון עשויה להניע מדינות אחרות לגלות הזדמנויות חדשות בברית עם המעצמה הצבאית המתקדמת ביותר באיזור. המגעים הצבאיים הגלויים שמקיימת באחרונה טורקיה עם ישראל הם הביטוי הבולט ביותר למגמה הזאת. **במקרה של מלחמה יכוונו הפעולות להשמדת כוחות האויב יותר מאשר להשתלטות על שטחים.** במלחמות העבר הקנו שטחים עומק, קלף מיקוח במשא-ומתן עתידי ודרך לשרטוט גבולות בטוחים. השמדת כוחות האויב לא השתלמה - במיוחד בטווח הארוך, אף שהיא מטרה רגילה בכל קרב - מפני שהפטרונות של מצרים ושל סוריה החליפה את הציוד שאבד להן בציוד טוב יותר. התנאים השתנו מהקצה אל הקצה. ההשתלטות על שטח היא כיום אפשרות קוסמת פחות למקבלי החלטות בישראל. מלחמת ששת הימים ומלחמת לבנון מלמדות שקשה לוותר על שטח שנכבש, וקשה לא פחות לשלוט עליו. לעיתים קרובות הוא מאוכלס באזרחים עוינים, שיקדמו את פני הכובש בבקבוקי מולוטוב ובמטעני צד. יתר על כן, אם ישראל שואפת לכוון יחסים נורמליים עם שכנותיה, אין לה עניין רב לחזק את חשדותיהם כאילו יש לה שאיפות התפשטות. יתר על כן, התמוטטותה של ברית-המועצות פירושה שכוחות אויב

ההגנה על המדינה היהודית מפני התקפה אפשרית בנשק לא קונוציונלי תהיה באמצעות הרתעה ולא באמצעות מהלומה מקדימה, ואף לא באמצעות הגנה נגד טילים בעזרת טילים כמו ה"חץ"



שלבים בשיגור טיל "חץ" ופגיעתו במטרה

ה ע ר ו ת

1. לדברי ברק, מהפכה זו תביא ל"תוצאות חלקיות" בתוך "3-5 שנים" ו"תבשיל" כאשר צה"ל יייצר את כלי הנשק ויכין את הדוקטרינה הקרבית לשדה הקרב העתידי". **דבר**, 21 באפריל 1988, עמ' 16-17.
2. אל"ם ש, "מי צריך ניצחון פירוסי?" **שם**, עמ' 37.
3. Shimon Naveh, "The Cult of Offensive Preemption and Future Challenges for Israeli Operational Thought", *Israel Affaires*, Autumn 1995, pp. 168-187.
4. צבי לניר, "מרכיב האיכות במרוץ העוצמה הישראלי-ערבי בשנות ה-80", **מערכות** 286, פברואר 1983, עמ' 26-33.
5. Ze'ev Bonen, "Sophisticated Conventional War", in *Advanced Technology and Future Warfare*, BESA Security and Policy Studies No. 28, Ramat-Gan, Israel, Bar-Ilan University, 1996, pp. 19-30. Efraim Inbar, "Israel: the Emergence of New Strategic Thinking", *International Defence Review*, Defense, 95, p. 95. Eliot A. Cohen, *Citizens and Soldiers: The Dilemmas of Military Service*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1985.
8. ראו: ישראל טל, **ביטחון לאומי: מעטים נגד רבים**, תל-אביב, הוצאת דביר, 1996, עמ' 225, המותח ביקורת על הרעיון של "צבא קטן וחכם", שהעלו הרמטכ"לים דן שומרון ואהוד ברק.
9. Naveh, "The Cult of the Offensive Preemption", pp. 180-183; Shimon Naveh, "Defending Israel in the 21st Century: Operational Implications of the Emerging Strategic Reality and the Revolution in Military Affairs", (unpublished paper), June 1996, pp. 9-21.
10. לתיאור שיטת המיון וההכשרה של הקצין הישראלי, ראו: Reuven Gal, *A Portrait of the Israeli Soldier*, Westport, Conn., Greenwood, 1986, pp. 90-110.
11. ראו: ראובן גל, "לסקירת המודל העכשווי של הקצין הישראלי", **מערכות**, פברואר 1996, עמ' 24-25; סא"ל מולי, "המכללה לפיקוד ולמטה - אקדמיה צבאית", **מערכות**, אפריל 1996, עמ' 47-48.
12. סטיארט כהן, אילן סולימן, "צה"ל - מצבא העם לצבא מקצועי", **מערכות** 341, מאי-יוני 1995, עמ' 2-17, בעמ' 6.
13. הם משכו כבר יותר מאשר תשומת לב לא אוהדת במקצת. ראו, למשל: נדב זאבי, "היסודות השמורים של צה"ל", **מוסף הארץ**, 8 בנובמבר 1996, עמ' 18 ואילך, שבו מובא תיאור מפורט ולא אוהד במיוחד על הדרך שבה מתגמל צה"ל את קציניו הבכירים.
14. Ze'ev Schiff, "Facing Up to Reality", *Ha'aretz English Edition*, January 9, 1998.
15. דומה שהמניע לניסיון הכושל של ישראל לחסל את אחד מבכירי החמאס ברבת-עמון, בירת ירדן, על-ידי שימוש ברעל, שלא ישאיר שום עקבות בגוף הקורבן, היה שיקול כזה בדיוק. למרבה האירוניה, ההתנקשות בוצעה בשלומאיליות, ומכיוון שגרמה למשבר ביחסי ישראל-ירדן, השיגה את התוצאה ההפוכה.
16. להשקפה מסורתית יותר של האלוף טל ראו: Steve Rodan, "Leading Strategist Urges Secrecy for War Preparations" *Jerusalem Post: Internet Edition*, December 5, 1996.
17. Zalmay Khalilzad, David Shlapak, and Daniel Byman, *The Implications of the Possible End of the Arab-Israeli Conflict for Gulf Security*, Washington, D.C.: Rand, 1997; Dore Gold, *New Security Frameworks for the Middle East*, Washington D.C.: The Washington Institute for Near East Policy, 1996.

שהושמדו לא ישוקמו בתוך שנים ספורות בעזרת רכבות אוויריות וימיות בהדרכתה של מוסקבה.

● **תצורה גרעינית עמומה פחות.** ישראל נוקטת זה זמן רב מדיניות של עמימות בכל הנוגע ליכולתה הגרעינית: אינה מודה בקיומו של מאגר נשק גרעיני ואינה מתאמצת לשלול את האמונה שהוא קיים. אבל ברבות השנים פוזרו כל הספקות בנוגע לקיומו של מאגר הנשק הגרעיני, אחרי שהופצו ידיעות מודיעיניות ממדינות המערב על התוכנית הגרעינית של ישראל, ואחרי גילוייו של מרדכי ואנונו, טכנאי גרעין ישראלי ממורמר, באמצע שנות ה-80. ככל שישאל תשתדל להתמודד עם סיכונים ארוכי טווח, היא תישען יותר ויותר על יכולת התגמול שלה עצמה. ההגנה על המדינה היהודית מפני התקפה אפשרית בנשק לא קונוונציונלי תהיה באמצעות הרתעה ולא באמצעות מהלומה מקדימה (כמו ב-1981 על עיראק), ואף לא בהגנה נגד טילים בעזרת טילים כמו ה"חץ". היכולת הגרעינית של ישראל תתפוס מקום חשוב יותר ויותר במדיניות הביטחון שלה, אף שההודאה הרשמית בקיומה של יכולת כזאת לא תמהר לבוא.

המהירות שבה יבצע צה"ל את המעבר לצורות אירגון, לדוקטרינה ולאסטרטגיה חדשות ולדפוסי יחסים חדשים בין האזרחים לצבא תהיה מותנית באישים שיבצעו אותו, בפוליטיקה ובסביבה האסטרטגית שתפתח. חשיבות גדולה מאוד תהיה לשאלה מי יעמוד בראש צה"ל ובראשות הממשלה, ומה תהיה מידת נכונותם ליטול את הסיכונים השונים. השפעה דומה תהיה גם לפוליטיקה המזרח תיכונית ולסביבת האיומים באזור. אם ייווצרו איומי מלחמה, או אם תפרוץ מלחמה (עם סוריה או עם הפלסטינים בגדה המערבית וברצועת עזה) תוסט תשומת הלב מן המאמצים לשינוי פניו של צה"ל. אבל דומה שבמוקדם או במאוחר משהו בדומה לשינויים שתוארו לעיל יהיה בלתי נמנע.

המהפכה בענייני ביטחון בצה"ל תעמיד בפניו בעיות אסטרטגיות ובעיות מבצעיות מורכבות יותר מאשר בעבר. היא גם תגרום לכך שצה"ל יהיה דומה יותר, במבט ראשון, לצבא האמריקני: טכנולוגיה מתקדמת, זרועות משולבות, מקצועי יותר, ואולי הוא גם יפתח אתוס, שיעמיד אותו בריחוק מסוים מרוב החברה הישראלית. אבל לתהליך זה של "אמריקניזציה" יהיו מגבלות ברורות. עצם הכוחות הדוחפים את צה"ל לאמץ לעצמו היבטים של המודל הצבאי האמריקני יעוררו התנגדות, מתוך כוונה מפורשת לשמר את הזהות המיוחדת של צה"ל. התגובות הטקטיות והטכנולוגיות שתכין ישראל לבעיות הביטחון שלה ישמרו, בסופו של חשבון, על ניחוח ישראלי ייחודי. בינתיים השינויים שייעשו בצה"ל בעקבות המהפכה בענייני ביטחון בישראל יהיו מלווים בחילוקי דעות ובחיכוכים. שינוי זה יספק לקציני צה"ל שפע של הזדמנויות להוכיח את הדמיון ואת היצירתיות שבזכותם צה"ל מפורסם כל כך, ובצדק. אבל הוא גם יחייב לנטוש מסורות, שנחשבו פעם לחלק בלתי נפרד מהאופי הלאומי ולבסוף, ובאופן בלתי נמנע, המהפכה בענייני ביטחון בישראל תעורר בעיות חדשות, שכרגע מסתמנות בצורה מעורפלת בלבד, אם בכלל.

